

שיעור 4

מנהיגות ודיבור: איך ליצור דיבור משמעותי עם הקהילה?

מטרות השיעור:

לעמוד על חשיבותם של הדיבור והדיאלוג ככלים לשינוי חברתי.
לבחון קשיים שעלולים לחסום דיבור ודיאלוג, וכיצד ניתן להתגבר עליהם.

המסורת היהודית מעניקה מעמד מיוחד לדיבור. בריאת העולם לא נעשתה בעמל ובידיעה אלא באמירה. דיבור ודיאלוג משמשים כוח מניע ליצירה ולתיקון. תאוריות לשינוי חברתי רואות בדיבור כלי מרכזי לעיצוב התודעה ולהנעה לפעולה.

לצד ההכרה בתפקיד המפתח שממלא הדיבור בשינוי חברתי, אנו נתקלים בקשיים ביצירת דיאלוג. הניסיונות להידברות נענים לא אחת בהתנגדות או באדישות. ההתמודדות עם קשיים אלו מעלה דילמות לגבי השימוש בדיבור ככלי לשינוי חברתי: מתי יש להשתמש בדיבור כאמצעי להנחלת מסרים של שינוי, ומתי אנו נדרשים "לשים בצד" את הרעיונות והחזון ולהקשיב.

מטרת השיעור היא לבחון מהם הקשיים שעשויים לחסום את הדיבור, ודרכי התמודדות עמם.

מבנה השיעור:

30 דקות
40 דקות
45 דקות
5 דקות

פתיחה: משחק תפקידים
לימוד בחברותא: "לא איש דברים אנכי"
אסיף
סיכום

פתיחה: משחק תפקידים

אחד המאפיינים הבולטים של מנהיגות הוא יכולת השפעה והנעה לפעולה. בהקשר זה, נודעת חשיבות רבה ליכולת להציג חזון ולדבר עם הקהילה. במפגשים הקודמים דנו בשאלה מה בוער לי, איך אני מגבש חזון ודרכי פעולה לאור מצוקות ועוולות שנחשפתי אליהם. המפגש היום יוקדש לשאלה איך אני מתרגם את החזון האישי לדיבור עם הקהילה. נפתח את המפגש בהדמיה. אני מבקשת ממתנדבת או ממתנדב להציג את החזון האישי בפני הקבוצה. אחרי ההדמיה נבצע יחד משוב על הצגת החזון.

- 5 הוראות להדמיה (משך ההדמיה כ- 15 דקות סה"כ): מבקשים מאחד המשתתפים לצאת ל- דקות ולהכין הצגה של החזון האישי שלו על בסיס מה שגיבש במפגש על הבירה הדולקת. כאשר המתנדב יוצא מתבקשים מספר מתנדבים נוספים למשחק תפקידים כקהל. מדריכים את המתנדבים בקהל לשחק אנשים שמוטרדים מבעיות אישיות. משתתף אחד רעב מאוד, שני עייף מאוד, שלישי מיאוש. על השחקנים להתרכז בבעיות האישיות שלהם ולהעלות אותן במסגרת הצגת החזון. לא מיידעים את מי שמציג את החזון בפני הקבוצה על השחקנים הנוספים. מטרת ההדמיה היא לבחון את דרך ההתמודדות מול מצבים לא צפויים מעין אלו (מצבים של רעב, עייפות, ייאוש), ועל היכולת להכיל מצבים כאלו גם כאשר אנו ממוקדים במסר שאנו מבקשים להעביר. בתום ההדמיה נשאל את מציג החזון איך הוא התמודד עם הקשיים. האם הם הפתיעו אותו? מה הקשה עליו בהתמודדות? מה הקל? לאחר הפניית השאלה למציג, נפתח את הדיון בשאלה אלו קשיים העלתה ההדמיה בהצגת חזון לכלל הקבוצה. ההדמיה המחישה את הקושי בהעברת מסר ובדיבור. לפעמים אנו "נעולים" על מסר או על מטרה, ואיננו פנויים לראות את מי שעומד מולנו: מצוקות, השקפות עולם, צרכים ועוד. הצגת חזון כאשר האדם שמולנו עייף, רעב או נמצא במצוקה עלולה להיות מנותקת ותלושה מהמקום שהוא נמצא בו. לעתים, ככל שאנו "נעולים" על המסר שאנו רוצים להעביר כך אנו מתקשים לקלוט את מי שעומד מולנו. ההדמיה מעלה התלבטויות לגבי האופן שבו מבטאים את המסר בעזרת הדיבור. האם על מנת להעביר את המסר עלי להתעקש ולהמשיך לשאת דברים או שעלי להקשיב למי שעומד מולי, גם במחיר של ויתור על העברת המסר שלי? (אולי יש דרך ביניים, שבה אפשר להעביר את המסר בלי להיות אטום למה שמטריד את הזולת?)

לימוד בחברותא

הלימוד יעסוק בדיבור. לדיבור חשיבות מיוחדת במסורת היהודית. פרשת בראשית מתארת את בריאת העולם באומר. המדרש מספר לנו כי בריאת העולם לא נעשתה בעמל וביגיעה אלא בדבר (בראשית רבה, פרק ג'). אנו למדים על כוחו של הדיבור או הדיאלוג ביצירה ובשינוי גם מתאוריות לשינוי חברתי, למשל זו של פאולו פריירה, מחנך יליד ברזיל הנחשב כיום לאחד הפדגוגים החשובים בעולם. פאולו פריירה עסק כל חייו בחיזוק ובהעצמה של אוכלוסיות מוחלשות כגון: איכרים עניים, נוער רחוב, מיעוטים, אנאלפביתים. פריירה התמקד בעבודתו ביצירת דיאלוג בין מורים ותלמידים הפועלים יחד לשינוי המציאות. פריירה רואה בדיבור כלי מרכזי לשינוי חברתי. בספרו **פדגוגיה של מדוכאים** הוא כותב כי "הקיום האנושי אינו יכול להיעשות בשתיקה ואינו יכול להיזון ממילים מזויפות, אלא רק ממילות אמת שבעזרתן משנים בני האדם את העולם" (עמוד 78).

אנו נחקור את השימוש בדיבור ככלי לשינוי דרך דמותו של משה. משה זכה לתארים רבים: גדול הנביאים, מחוקק, מנהיג דתי שקיבל את התורה והעבירה לבני ישראל ועוד. אך משה מופיע בעיקר כמנהיג וגואל של עם ישראל, שהוביל את שחרורם ממצרים עד לפתחה של ארץ ישראל. על כן משה מופיע בספרות חז"ל תכופות כ"משה רבנו". משה ידוע בתכונות רבות, ביניהן: ענו, גיבור, חכם, תכונה נוספת שאנו מגלים במשה היא היותו כבד-פה. כאשר האל בוחר במשה לגאול את בני ישראל, משיב לו משה שקשה לו הדיבור ושאינו הוא איש דברים. הלימוד היום יתמקד בניסיונות של משה לדבר עם בני ישראל. מתוך ניסיונות אלו נבחן מהם הקשיים בדיבור ועל השימוש בדיבור ככלי לשינוי. דף הלימוד כולל פרשנות של אור החיים, חיים בן משה עטר.

לימוד בחברותא: "לא איש דברים אנכי"

וַיְהִי בַיָּמִים הֵהֵם, וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל-אֶחָיו, וַיֵּרָא, בְּסֶבֶךְ הָעָם; וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרַיִם, מִפֶּה אִישׁ-עִבְרִי מֵאֶחָיו. וַיִּפֶן פֶּה וַכָּה, וַיֵּרָא פִּי אִישׁ אִישׁ; וַיֵּד, אֶת-הַמִּצְרַיִם, וַיִּטְמַנְהוּ, בַּחֹל. וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי, וַהֲנֵה שְׁנֵי-אֲנָשִׁים עִבְרִים נָצִים; וַיֹּאמֶר, לְרִשָּׁע לָמָּה תִּכֶּה רַעְדִּי. וַיֹּאמֶר מִי שָׁמַד לְאִישׁ שָׂר וְשֹׁפֵט, עָלֵינוּ? הֲלֹקֶרְגְנִי אַתָּה אָמַר, כִּי אֲשֶׁר הִרְגַתְּ אֶת-הַמִּצְרַיִם; וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר, אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר. (שמות, פרק ב, פסוקים יא-יד)

מי שמך לאיש - שבאותה שעה לא היה כי אם בן עשרים... ואמרו "מי שמך לאיש?" כיוון שאין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לדרגת איש. ואחר כך אמר לו: "לא בנה של יוכבד אתה. דיך שקוראים לך בן בתיה".

(ילקוט שמעוני, פרשת שמות, רמז קסז)

ילקוט שמעוני - אוסף של אגדות, בדרך פירוש או דרשה, מלוקטות מתלמוד ומספרי מדרש קדמוניים, ומסודרות כסדר התנ"ך. נקרא "ילקוט שמעוני", על שם מחברו, ר' שמעון אשכנזי מפראנקפורט "ראש הדרשנים".

ואחר, באו מִשֵּׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ, אֶל-פְּרַעֲזָה: כֹּה-אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח
 אֶת-עַמִּי, וַיַּחֲגֹּו לִי בַמִּדְבָּר... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, מִלֶּךְ מִצְרַיִם, לְמַה מִּשֵּׁה וְאַהֲרֹן,
 תִּפְרִיעוּ אֶת-הָעָם מִמִּעֲשָׂיו; לָכוּ, לְסֹבֵל לְתִיכֶם... וַיֵּצֵאוּ פְּרַעֲזָה, בַּיּוֹם הַהוּא, אֶת-
 הַנְּגָשִׁים בָּעָם, וְאֶת-שֹׁטְרֵיוֹ לֵאמֹר. לֹא תֹאסְפוּן לְתַת תְּכֹן לָעָם, לְלַבֵּן הַלְּבָנִים--
 כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁ: הֵם, יֵלְכוּ, וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם, תְּכֹן... תִּכְבֹּד הָעֶבֶדָה עַל-הָאֲנָשִׁים,
 וַיַּעֲשׂוּ-בָהּ; וְאֵל-יִשְׁעוּ, בְּדַבְרֵי-שָׁקֶר... וַיִּכּוּ, שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר-שָׂמוּ
 עֲלֵהֶם, נְגָשִׁי פְּרַעֲזָה לֵאמֹר: מִדּוּעַ לֹא כָל יָתֵם חֲקַכְכֶם לְלַבֵּן, כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁ--גַּם-
 תִּמּוֹל, גַּם-הַיּוֹם. וַיָּבֹאוּ, שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּצְעֲקוּ אֶל-פְּרַעֲזָה, לֵאמֹר: לְמַה
 תַּעֲשֶׂה כֹה, לְעַבְדֶּיךָ. תְּכֹן, אִין נָתַן לְעַבְדֶּיךָ, וּלְבָנִים אֲמָרִים לָנוּ, עָשׂוּ; וְהִנֵּה
 עַבְדֶּיךָ מִכִּים, וְחָטְאת עִמָּךְ. וַיֹּאמֶר נְרָפִים אַתֶּם, נְרָפִים; עַל-כֵּן אַתֶּם אֲמָרִים,
 גִּלְכָה נִזְבַּחְתָּ לָהּ! וְעַתָּה לָכוּ עֲבָדוּ, וְתְכֹן לֹא-יִנָּתֵן לָכֶם; וְתְכֹן לְבָנִים, תִּתְּנוּ...
 וַיִּפְגְּעוּ אֶת-מִשֵּׁה וְאֶת-אַהֲרֹן, בְּצַבִּים לִקְרַאתְכֶם, בְּצַאתְכֶם מֵאֵת פְּרַעֲזָה. וַיֹּאמְרוּ
 אֲלֵהֶם, יִרְאֵה ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט: אֲשֶׁר הִבְאֵשְׁתֶּם אֶת-רִיחֲנוּ, בְּעֵינֵי פְּרַעֲזָה וּבְעֵינֵי
 עַבְדָּיו, לְתַת-חֲרֹב בְּיָדְכֶם, לְהַרְגֵנוּ. וַיִּשָּׁב מִשֵּׁה אֶל-ה', וַיֹּאמֶר: אֲדַנִּי, לְמַה
 הִרְעַתָּה לָעָם הַזֶּה--לְמַה זֶה, שְׁלַחְתָּנִי. וַיִּמָּאֵז בְּאֵזִי אֶל-פְּרַעֲזָה, לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ,
 הִרְעַתָּה לָעָם הַזֶּה; וְהִצֵּל לֹא-הִצֵּלְתָּ, אֶת-עַמָּךְ. וַיֹּאמֶר ה', אֶל-מִשֵּׁה, עַתָּה תִרְאֶה,
 אֲשֶׁר אֲעֲשֶׂה לְפְרַעֲזָה: כִּי בְיַד חֲזָקָה, יִשְׁלַחְכֶם, וּבְיַד חֲזָקָה, יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ... לָכוּ
 אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנִי ה', וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם, וְהִצֵּלְתִּי
 אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֶם; וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֹרֹעַ נְטוּיָה, וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים. וְלִקְחֹתִי
 אֶתְכֶם לִי לָעָם, וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים; וַיִּדְעַתְּכֶם, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, הַמוֹצִיא
 אֶתְכֶם, מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם. וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם, אֶל-הָאֶרֶץ, אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת-
 יָדִי, לְתַת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב; וְנָתַתִּי אֶתָּה לָכֶם מוֹרָשָׁה, אֲנִי
 ה'. וַיִּדְבַר מִשֵּׁה כֵּן, אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל-מִשֵּׁה, מִקְצֹר רוּחַ,
 וּמֵעֶבְדָה קָשָׁה. (שמות, פרק ה, פסוק א; פרק ו, פסוק ט)

מקוצר רוח - אולי כי לצד שלא היו בני ישראל בני תורה לא שמעו, ולזה
 יקרא קוצר רוח כי התורה מרחבת ליבו של אדם. ומעבודה קשה-טעם אומר
 ומעבודה, זה יגיד כי מלבד צער העבודה עוד היה להם קוצר רוח. והטעם,
 בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה קצרה נפשם, מלבד צער העבודה.
 (אור החיים לרבי חיים בן משה בן עטר, פרשת שמות, פרק ו, פסוק ט)

רבי חיים בן משה עטר - נולד בשנת תנ"ו במרוקו בעיר סאלי לחוף האוקיינוס. רבו הראשון היה סבו שעל שמו הוא נקרא. בשנת תצ"ב נדפס ספרו **חפץ ה'**. מחמת מצוקת הרדיפות עבר לעיר מקנס ומשם לפאס. בשנת תצ"ח היה רעב כבד במרוקו והרב עבר לבירה דאז טיטואן ומשם לאיטליה דרך אלג'יר, שם הדפיס את ספרו **אור החיים ופרי תואר**. בחודש אב תק"א עלה עם 30 מתלמידיו ובני ביתם לארץ ישראל דרך אלכסנדריה, והם התיישבו בעכו. משם ערך "זיארות" - עליות לקברי קדושים בגליל והגיע גם לטבריה. ר' חיים בן עטר ותלמידיו עברו מעכו לפקיעין, ובסוף שנת תק"ב עברו לירושלים שם הקים שתי ישיבות, אחת לתורת הנגלה ואחת לנסתר. ר' חיים בן עטר נפטר במוצאי שבת ט"ו בתמוז שנת תק"ג והוא בן 47 שנה בלבד, פחות משנה לאחר עלייתו לירושלים. ר' חיים בן עטר עסק בצורכי ציבור ופרנסת תלמידי חכמים עוד בהיותו בחו"ל, תרם להרחבת היישוב היהודי בארץ במאה ה-18. כמו כן פעל נגד הקראים בירושלים. תלמידו המפורסם היה החיד"א - ר' חיים יוסף דוד אזולאי. (מתוך: ויקיפדיה-האנציקלופדיה החופשית)

מתי מנסה משה לדבר אל בני ישראל? כיצד בני ישראל נענים לניסיונות אלו?

האם ניסיונות אלו נתפסים כלגיטימיים?

מתי משה פועל בלי לדבר? מהי תגובתם של בני ישראל?

האם ניסיונות הדיבור משרתים את משה ומטרותיו?

המקור הראשון מתאר ניסיון ראשון של משה לפנות בדברים אל איש עברי. המקור הראשון מספר לנו את קורות משה קודם להתערבות שלו בין העברים הנצים. משה יוצא מארמון פרעה, רואה בסבלותם של בני ישראל והורג איש מצרי שמכה איש עברי מאחיו. משה פועל אינטואיטיבית, מתוך תחושת הזדהות ואהדה לבני ישראל. הפעולה הראשונה שלו היא התערבות בכוח הזרוע ולא בדיבור. בניגוד לכך, בהתערבות בין שני עברים נצים הוא בוחר לפנות בדברים אל האיש המכה. אופן פנייתו לאיש המכה, "למה תכה רעך?" מעיד על ציפיית משה ליחסים של אמפתיה ורעות בין בני ישראל. אולם, הדיבור של משה אל האיש המכה נענה בתגובה "מי שמך". התגובה מערערת על הלגיטימיות של משה להתערב בענייני בני ישראל. המדרש מספר לנו שהערעור על הלגיטימיות של משה נעשה בשתי רמות. רמה אחת היא היכולת האישית של משה. האיש טוען נגדו כי הוא צעיר מכדי להתימר להיות איש שר ושופט. רמה שנייה היא ערעור על הזהות של משה. משה מכיר בבני ישראל כאחיו, ועל כן נחליץ לעזרתם בלי לבחון האם ההתערבות שלו היא לגיטימית. אולם האיש המכה דוחה את ההזדהות של משה כעברי, בנה של יוכבד וטוען נגדו שדי לו להיות בן בתיא, בתו של פרעה. משה מסומן כ"אאוטסיידר", כזר. האיש המכה דוחה את פנייתו של משה גם כיוון שהוא תופס אותו כגורם מאיים וכוחני, לאחר שהרג את המצרי. על אף שמושה פונה בדברים לאיש העברי, הוא נתפס כטיפוס כוחני כיוון שהרג את המצרי.

לכאורה ניסיון הדיבור הראשון של משה נוחל כישלון. לא זו בלבד שהוא אינו יוצר קשר עם האיש העברי, משה מתערער ונדרש לשאלות של לגיטימציה וזהות אישית שהוא לא נדרש אליהן קודם לכן. ההיחלצות שלו לעזרת האיש המוכה וההתערבות שלו בין העברים הנצים היו אינטואיטיביות. הוא הכיר בבני ישראל כאחיו מבלי לערער או להטיל ספק בכך. אולם השאלה "מי שמך?" מערערת על הנחות המוצא.

המקור השלישי מתאר את פנייתו של משה לבני ישראל אחרי שפרעה הכביד עליהם את עול העבודה. גם כאן מובא הרקע שקדם לניסיון הדיבור. משה ואהרון פונים לפרעה בבקשה לשלוח את בני ישראל למדבר, אך פרעה מסרב ומכביד בתגובה את נטל העבודה על בני ישראל. שוטרי בני ישראל ניגשים לפרעה ומבקשים לבטל את הגזרה, אך פנייתם נדחית. בתגובה, הם מאשימים את משה ואהרון במצבם. העובדה שמושה ואהרון פנו לפרעה לבדם (ניתן לציין ללומדים שזאת על אף שבמעמד הסנה הבוער הקב"ה מצווה על משה שילך יחד

עם זקני ישראל לפרעה) וגרמו להרעה במצבם של בני ישראל חוללה משבר אמון בינם לבין שוטרי בני ישראל. עם זאת, כאשר פונה משה לבני ישראל בדברים לא מתעוררת שאלת האמון או שאלת הלגיטימציה. הכתוב מציין כי בני ישראל לא שמעו אל משה "מקוצר רוח ומעבודה קשה". בני ישראל כלל אינם נענים למשה, אף לא בהאשמה או בכעס, אלא שקועים בשעבוד שלהם ואינם פנויים מנטלית להקשיב לדברי משה.

במצב עניינים זה עולה השאלה האם הפנייה בדברים היא אפקטיבית ויכולה לשרת את מטרותיו של משה. אם הציבור אליו פונה משה כלל אינו פנוי לשמוע את דבריו, ייתכן כי דיבור אינו הכלי הנכון לפעולה. ייתכן כי במצב זה נדרשים אמצעים אחרים: ניסיון לפעול להקלת הנטל על בני ישראל שתאפשר להם להיחלץ מקוצר הרוח. פירוש אור החיים מאיר היבט אחר בהקשר זה. בני ישראל לא הוכרעו רק על ידי צער העבודה לבדו, אלא גם בשל העומס הנפשי. ייתכן כי מה שדרוש הוא לפנות לבני ישראל בדברים, אך לא בדברים של שינוי חברתי אלא בדברי תורה שנועדו להרחבת דעת. ייתכן כי הצעד הנכון היה "לשים בצד" את חזון השינוי ולפנות לבני ישראל מהמקום שבו הם נמצאים. גם לאור פרשנות זו עולה השאלה האם הדיבור הוא כלי המשרת את משה ומטרותיו. על מנת שהדיבור ישפיע, על משה לדחוק הצדה את המטרות שבשמן הוא פועל ולהתפנות להכלה ומתן מענה לצרכים של בני ישראל. הרצון להפיץ את החזון או המטרה שאני דבק בה מתנגש עם הצורך בהכלה ומתן מענה לצרכים קיימים של הקהילה.

אסיף

הלימוד בחן גורמים שונים שמקשים על הדיבור ואף חוסמים אותו. ניסיון הדיבור הראשון של משה נענה בתגובה "מי שמך" שמטילה ספק במשה. בשלב מאוחר יותר אנו מגלים שהשאלה הקשה שנשאל משה מוסיפה להדהד בו. במעמד הסנה הבוער, האל שולח את משה לפרעה לגאול את בני ישראל ממצרים, אך משה מסרב בטענה: "מי אנוכי כי אלך אל פרעה ואוציא את בני ישראל ממצרים?" (שמות פרק ג, פסוק יא). משה משלם מחיר על ניסיון הדיבור. משה שבתחילה פעל אינטואיטיבית להצלת בני ישראל, נרתע מלקחת על עצמו את השליחות שהאל מייעד לו. עם זאת, בסופו של דבר משה מקבל על עצמו את השליחות לכהן כמנהיגם של בני ישראל. יתר על כן, כאשר משה חוזר למצרים, הוא אינו נמצא עוד בעמדה של פנים-חוץ, נע בין ארמון פרעה לבני ישראל, אלא הוא מחויב לעם וקושר גורלו בגורלם. נראה כי הטלת הספק הובילה לחקירה פנימית שלבסוף נתנה משנה תוקף לאינטואיציה הראשונית של משה לקחת אחריות ולהיות מעורב. למראית עין הניסיון של משה לפנות בדברים לעברים הנצים נכשל, אך בדיעבד אנו מגלים כיצד חילופי הדברים השפיעו על משה עצמו ועל ההתבוננות הפנימית שנוצרה בעקבות הדיבור, שהובילה אותו לצמיחה אישית כמנהיג.

אבל גם לאחר התנסות זו אנו מתוודעים לקשיים של משה לפנות לבני ישראל בדברים, שכן הידברות דורשת יכולת הקשבה ולמידה. לעתים הדיבור כרוך במחיר של דחיקה הצדה של המטרות והרעיונות שאני פועל בשמם. ההתנגשות המובנית בין הצורך "לפנות מקום" ללמידה והכלה של מי שאני מדבר עמו ובין הצורך "לתפוס מקום" על מנת להנחיל רעיונות וחזון שאני מאמין ודבק בהם, מעלה קשיים והתלבטויות. אורך הרוח שדרוש ליצירת דיבור משמעותי עלול להתנגש עם התחושה ש"בוער לי" לפעול לשינוי, שהזכרנו בשיעורים הקודמים.

אני רוצה להמשיך עם הקו שאימצנו לנו בשיעורים על מנהיגות, ולהחזיר את הדיון אליכם ולהתנסויות האישיות שלכם בדיבור:

עם איזה קושי או דילמה שהעלינו בלימוד אתם מזדהים?
מתי הדיבור העלה בי שאלות קשות ואף ערער אותי?
מתי נקלעתי למצבים בהם הדיבור נחסם או נפתח?
מה גרם לחסימה או לחלופין מה אפשר את הפתיחה?

מטרת האסיף היא חיבור אישי של המשתתפים לסוגיות שהועלו בלימוד. המשתתפים יכולים להעלות חוויות אישיות של הצלחה או כישלון בדיבור. חוויות של כישלון בדיבור יכולות לעורר תחושות של תסכול ואכזבה. אפשר לדון בשאלה איפה לדעתם הדיבור נחסם, מה יכול לשחרר את החסימה ומהי הלמידה שלהם מניסיונות אלו. כדאי לשאול גם על חוויות של הצלחה - מה אפשר לדיבור להיות משמעותי, מה החוויה של הצלחה לימדה אותי וכיו"ב.

סיכום

המפגש עסק בפוטנציאל של הדיבור ככלי לשינוי חברתי ובגורמים שעלולים להקשות על הדיבור. דיבור דורש למידה ואורך רוח, מה שלעתים מתנגש עם תחושת הדחיפות והתסיסה שהעלינו בלימוד על הבירה הבווערת. הגישור על הפער אינו מובן מאליו. תהליך התעצבותו של משה כמנהיג מלווה בלמידה והכוונה של האל את משה איך לדבר אל בני ישראל גם בשעה שבה הבירה בווערת. דוגמה לכך ניתן למצוא בפרשת מי המריבה (פרשת חוקת, במדבר פרק כ, פסוקים ט-יג). אחרי מות מרים, נסתמה הבאר ממנה נבעו מים, ובני ישראל מתלוננים בפני משה. הקב"ה מצווה על משה ואהרן לדבר אל הסלע ולהוציא ממנו מים. אך משה מכה בסלע ולא מדבר אליו. על מעשה זה נענשים משה ואהרן ואינם מורשים להיכנס אל הארץ. המהר"ל מבקש להסביר את מהות חטאם של משה ואהרן עליו נענשו. נקרא יחד את פרשנותו מתוך ספרו **גור אריה**, על פרשת חוקת:

השם יתברך היה רוצה שיקנו ישראל אמונה שלמה, ויראו כי הנמצאים נמשכים אחריו יתברך ודיבורו. ואל יהא [ספק] לך, כי הסלע היה מקבל הדיבור של השם יתברך בדרך נס, כמו שהאדם מקבל את דבר ה', כדכתיב "ודיברתם אל הסלע" (פסוק ח), כי נס היה, והיה הוא יתברך רוצה שיהיו כל הנמצאים נמשכים אחר דיבור השם יתברך לעשות רצונו מעצמם, לא על ידי הכרח, ובזה יעשו ישראל גם כן רצון השם יתברך מעצמם בשמחה. ולכך אמרו שידברו אל הסלע, כי כאשר יקיים מכוח דיבור, הנה העשייה היא מרצון ומשמחה, וזהו עניין האמונה. (ספר גור אריה למהר"ל, במדבר, פרק כ, פסוק יב)

רבי יהודה בן בצלאל - המהר"ל מפראג - רב ומחבר, הוגה דעות ופרשן; נולד בערך בשנת 1515 בפוזנא ומת בפראג באלול שס"ט (1609). המהר"ל היה איש אשכולות, בעל ידיעות יוצאות דופן בתלמוד, בקבלה, בפילוסופיה ובמדעים של תקופתו. כמו כן היה מנהיג רוחני-פוליטי של הקהילה. המהר"ל חיבר ספרים רבים ביניהם **גור אריה**, ביאור פירוש רש"י על התורה, **נתיבות עולם** על מאפייני המידות הטובות ועוד. (מתוך: אתר "דעת").

חטאם של משה ואהרן היה בהיעדר האמונה שהעשייה יכולה להתבצע מתוך רצון ומתוך שכנוע ולא בכפייה. הדיבור אל הסלע הוא פעולה חינוכית, שנועדה להתוות את דרך הפעולה הנכונה - דיבור ושכנוע ולא הכרח.

מנהיגות ודיבור: לימוד בחברותא - "לא איש דברים אנכי"

וַיְהִי בַיָּמִים הֵהֵם, וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל-אֶחָיו, וַיֵּרָא, בְּסֶבֶךְ הָאֵם; וַיֵּרָא אִישׁ מִצָּרִי, מִכָּה אִישׁ-עִבְרִי מֵאֶחָיו. וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה, וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ; וַיֵּף, אֶת-הַמִּצָּרִי, וַיִּטְמְנֵהוּ, בַּחֹל. וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי, וַהֲגִה שְׁנֵי-אֲנָשִׁים עִבְרִים נָצִים; וַיֹּאמֶר, לְרָשָׁע לָמָּה תִּכָּה רַעְךָ. וַיֹּאמֶר מִי שְׁמָךְ לְאִישׁ שָׂר וְשֹׁפֵט, עָלֵינוּ? הֲלִהְרַגְנִי אַתָּה אָמַר, כַּאֲשֶׁר הִרְגַתְּ אֶת-הַמִּצָּרִי; וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר, אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר. (שמות, פרק ב, פסוקים יא-יד)

מי שמך לאיש - שבאותה שעה לא היה כי אם בן עשרים... ואמרו "מי שמך לאיש?" כיוון שאין אדם נקרא איש עד כ"ה שנים, כלומר עדיין לא הגעת לדרגת איש. ואחר כך אמר לו: "לא בנה של יוכבד אתה. דייך שקוראים לך בן בתיה".
 (ילקוט שמעוני, פרשת שמות, רמז קסז)

ילקוט שמעוני - אוסף של אגדות, בדרך פירוש או דרשה, מלוקטות מתלמוד ומספרי מדרש קדמוניים, ומסודרות כסדר התנ"ך. נקרא "ילקוט שמעוני", על שם מחברו, ר' שמעון אשכנזי מפראנקפורט "ראש הדורשנים".

ואחר, באו מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן, וַיֹּאמְרוּ, אֶל-פְּרַעֲזָה: כֹּה-אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁלַח אֶת-עַמִּי, וַיַּחֲגֹּו לִי בַּמִּדְבָּר... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, מִלֶּךְ מִצְרַיִם, לָמָּה מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן, תִּפְרִיעוּ אֶת-הָעָם מִמִּעֲשָׂיו; לָכוּ, לְסֶבֶךְ לַתִּיכֶם... וַיֵּצֵא פְּרַעֲזָה, בַּיּוֹם הַהוּא, אֶת-הַנְּגִשִׁים בָּעָם, וְאֶת-שֹׁטְרֵיו לְאֹמֶר. לֹא תֹאסְפוּן לְתַת תְּבוֹן לָעָם, לְלַבֵּן הַלְּבָנִים--כְּתִמּוֹל שְׁלֹשָׁם: הֵם, יִלְכוּ, וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם, תְּבוֹן... תִּכְבֹּד הָעֵבֶדָה עַל-הָאֲנָשִׁים, וַיַּעֲשׂוּ-בָהּ; וְאֵל-יִשְׁעוּ, בְּדַבְרֵי-שְׁקָר... וַיִּכְפוּ, שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר-שָׂמוּ עֲלֵהֶם, נְגִשֵׁי פְרַעֲזָה לְאֹמֶר: מִדּוּעַ לֹא כָל יְתֵם חֲקֻכֶם לְלַבֵּן, כְּתִמּוֹל שְׁלֹשָׁם--גַּם-תִּמּוֹל, גַּם-הַיּוֹם. וַיִּבְאוּ, שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּצְעֲקוּ אֶל-פְּרַעֲזָה, לֵאמֹר: לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה, לְעַבְדֶּיךָ. תְּבוֹן, אֵין נָתַן לְעַבְדֶּיךָ, וּלְבָנִים אֲמָרִים לָנוּ, עֲשׂוּ; וַהֲגִה עֲבָדֶיךָ מִכִּים, וְחָטְאת עִמָּךְ. וַיֹּאמֶר נְרָפִים אַתֶּם, נְרָפִים; עַל-כֵּן אַתֶּם אֲמָרִים, נִלְכָה נִזְבַּחָה לָהּ! וְעַתָּה לָכוּ עֲבָדוּ, וְתָבוֹן לֹא-יִנָּתַן לָכֶם; וְתָבוֹן לְבָנִים, תִּתְּנוּ... יִפְגְּעוּ אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-אֶהֱרֹן, וַיִּצְבְּרוּ לָקַח אֶתֶם, בְּצַע אֶתֶם, מֵאֵת פְּרַעֲזָה. וַיֹּאמְרוּ

אלהם, ירא ה' עליכם וישפט: אשר הבאשמתם את-ריחננו, בעיני פרעה ובעיני עבדיו, לתת-חרב בידם, להקגנו. וישב משה אל-ה', ויאמר: אדני, למה הרעתה לעם הזה--למה זה, שלחתיני. ומאז באתי אל-פרעה, לדבר בשמך, הרע, לעם הזה; והצל לא-הצלת, את-עמך... לכן אמר לבני ישראל, אני ה', והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים, והצלתי אתכם מעבדתם; וגאלתי אתכם בזרוע נטויה, ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם, והייתי לכם לאלהים; וידעתם, כי אני ה' אלהיכם, המוציא אתכם, מתחת סבל ת מצרים. והבאתי אתכם, אל-הארץ, אשר נשאתי את-ידי, לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב; ונתתי אתה לכם מורשה, אני ה'. וידבר משה כן, אל-בני ישראל; ולא שמעו, אל-משה, מקצר רוח, ומעבדה קשה. (שמות, פרק ה, פסוק א; פרק ו, פסוק ט)

מקוצר רוח - אולי כי לצד שלא היו בני ישראל בני תורה לא שמעו, ולזה יקרא קוצר רוח כי התורה מרחבת ליבו של אדם. ומעבודה קשה-טעם אומרו ומעבודה, זה יגיד כי מלבד צער העבודה עוד היה להם קוצר רוח. והטעם, בראותם כמה כבדה עליהם המלאכה קצרה נפשם, מלבד צער העבודה.
 (אור החיים לרבי חיים בן משה בן עטר, פרשת שמות, פרק ו, פסוק ט)

רבי חיים בן משה עטר - (1696, מרוקו - 1743, ירושלים), הידוע בכינוי "אור החיים הקדוש" פרשן מקרא, מקובל ופוסק הלכה. מחבר פירוש המקרא "אור החיים".

מתי מנסה משה לדבר אל בני ישראל? כיצד בני ישראל נענים לניסיונות אלו?
 האם ניסיונות אלו נתפסים כלגיטימיים?
 מתי משה פועל בלי לדבר? מהי תגובתם של בני ישראל?
 האם ניסיונות הדיבור משרתים את משה ומטרותיו?